Undervisa om historiebruk

- tankar om vad, varför och hur

Historiebruk är ett etablerat innehåll i historieämnet sedan 2011, och lärare ser det som ett viktigt men utmanande innehåll att undervisa runt. I denna artikel tar Kenneth Nordgren, professor vid Karlstads universitet, avstamp i ett pågående forskningsprojekt och diskuterar vad historiebruk är och vad det innebär att undervisa om historiebruk, med konkreta undervisningsmodeller som exempel.

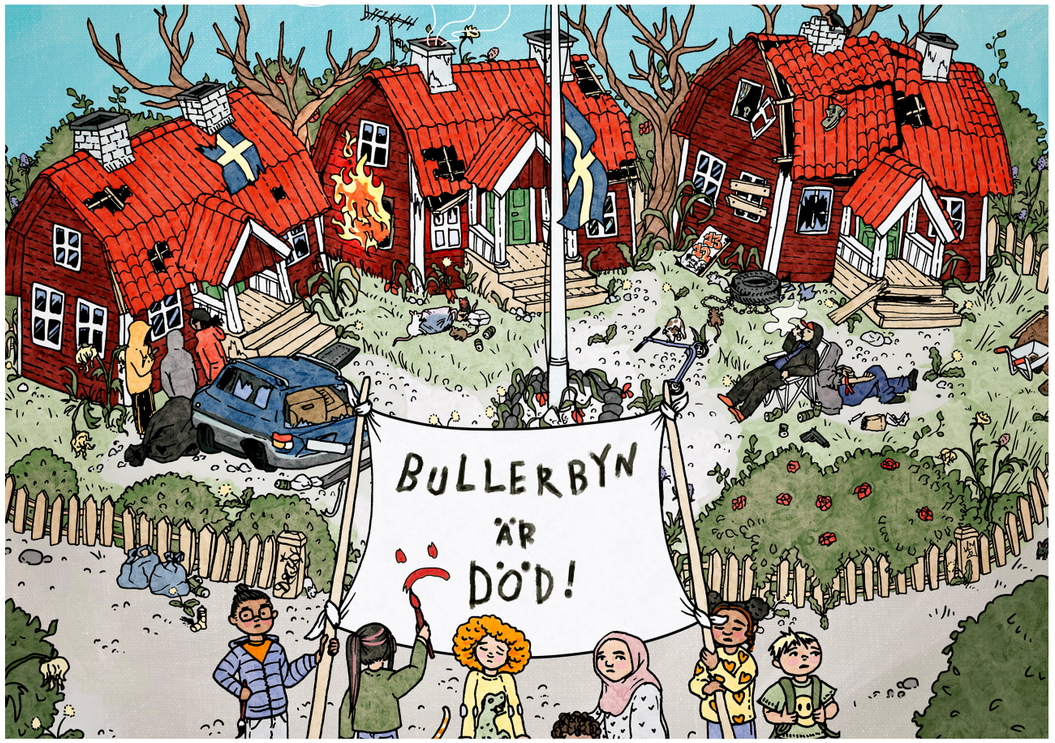

Historiebruk syftar på hur berättelser om det förflutna används i samtiden och med sikte mot framtiden. Det handlar om kommunikativa handlingar där människor använder historiska berättelser, symboler och bilder för att orientera sig och påverka andra. Fokus ligger inte främst på vad som faktiskt hände, utan på vad vi gör med historien. Genom historiebruk tolkar vi världen, skapar identitet och tillhörighet samt försöker påverka handlande och beslut. Dessa funktioner samverkar ofta och förekommer i allt från vardagligt tal till politik och populärkultur. Historiebruk hjläper oss att förstå exempelvis populärkulturella uttryck som låten *Bullerbyn är död* av Simon Superti, som släpptes i januari 2025 och som snabbt blev viral efter en skolskjutning i Örebro. **Bild**: Sony music press och Amanda Jenderbäck.

Vart vi än vänder oss möter vi historiska bilder, tolkningar och anspelningar. Står du vid ett övergångsställe i Danmark lyser den röda gubben i form av en liten viking. På svenska knäckebrödspaket dyker Gustav Vasa upp som reklambärare av rågbröd med sloganen ”ger råg i ryggen”, vilket är en lek med tanken att kungen åt samma bröd när han jagades av danskarna. I den typen av reklam används historiska gestalter som symboler för styrka, uthållighet och ”det genuint svenska”, långt ifrån historikerns försök att förstå 1500-talet. Historien används också för att tolka och ge uttryck för åsikter i mer konfliktfyllda situationer. Efter att den amerikanska migrationspolisen ICE (US Immigration and Customs Enforcement) skjutit ihjäl två amerikanska medborgare spelade artisten Bruce Springsteen in en protestsång med titeln *Streets of Minneapolis*: med textrader som ”Here in our home, they killed and roamed, in the winter of ’26, we’ll take our stand for this land, and the stranger in our midst”. Texten anknyter till en berättelse om USA som en nation präglad av migration. Genom tidsfästningar som ”vintern -26” ger han de samtida händelserna en historisk laddning.

Bruket av historia är ofta så vardagligt att vi knappt lägger märke till det, men i tider av oro eller konflikt

framträder det tydligare, mer frekvent och mer radikalt. Genom berättelser, symboler, artefakter, ritualer och andra hänvisningar till det förflutna skapas repertoarer av referenser att ta i bruk när vi vill förklara och förstå omvärlden, skapa identitet och tillhörighet eller påverka och styra handlande.

Det är inte alltid självklart vad detta har med historieundervisning att göra. Ofta sägs det att historia är viktigt eftersom det hjälper oss att förstå världen och vad som pågår; med det argumentet följer att historia också är ett kraftfullt påverkansmedel. De tolkningar vi gör av det förflutna formar hur vi som individer och kollektiv förstår världen, vilka vi uppfattar oss vara och vilka vi vill eller tror oss kunna bli. Historien blir på så vis en slags livsnerv genom de kulturer vi utvecklar, och sprids via kanaler som skolor, museer, medier, traditioner, minnesdagar, politisk retorik och populärkultur.

För skolämnet historia betyder detta att undervisningen, utöver att ge historiska kunskaper om det förflutna, behöver ge eleverna verktyg att förstå hur historia används och kan användas för andra syften än att försöka förklara ”vad som egentligen hände”.

Historiebruk blev en del av skolans styrdokument i samband med läroplansreformen 2011. Det är nu femton år sedan, men förändringar tar tid. Fortbildning inom området saknas, liksom utvecklade och erfarenhetsgrundade metoder för hur man kan arbeta med temat i praktiken.

I den enkätundersökning som Henrik Åström Elmersjö (2021) genomförde uttryckte lärare både att de ser begreppet som viktigt och att de känner osäkerhet kring vad eleverna ska kunna, hur undervisningen kan stödja deras lärande och vad som bör bedömas. De flesta är positiva och upplever att undervisningen ”fungerar bra”, särskilt när fokus ligger på ”missbruk” av historia. Samtidigt behandlar många historiebruk som ett tillägg. Det blir som ett separat moment vid sidan av ”historiska fakta”, vilket innebär att området prioriteras ned när tiden inte räcker till eller när elevernas faktakunskaper bedöms som otillräckliga.

Det finns med andra ord behov av att tydliggöra vad eleverna ska kunna, hur lärare kan se och bedöma denna typ av kunskap och hur progression kan byggas inom en kurs eller mellan stadier. Just nu pågår ett projekt finansierat av Skolforskningsinstitutet (SKOL-FI) där forskare (bland annat författaren) och lärare på grundskolan och gymnasiet undersöker just detta genom att pröva ut undervisningsmodeller. Den här texten beskriver några av projektets teoretiska utgångspunkter och hämtar exempel från den pågående forskningen.

Vad historiebruk är – och vad det inte är

Historiebruk handlar inte i första hand om det förflutna, utan om samtiden och framtiden. När historia används på det här sättet sker det alltid i någon form av samspel med andra: någon säger, visar eller gör något riktat mot någon. Därför kan historiebruk förstås som kommunikativa handlingar där människor använder den historiekultur som finns omkring dem i form av berättelser, bilder, symboler, minnesplatser, ritualer för att orientera sig i livet och påverka andra. Fokus ligger då inte på hur väl ett påstående om det förflutna stämmer med ”hur det egentligen var”, utan på vad människor gör med den historiska repertoar som står till buds.

Utifrån detta kan historiebruk förstås genom tre övergripande funktioner:

• **Vi använder oss av historia för att tolka och förstå världen**. Vi vänder oss ofta till det förflutna för att skapa mening av det som pågår i samtiden: för att förstå förändring, kriser, konfliktlinjer och möjliga framtidsutvecklingar. Frågor som ställs kan vara: ”Hur hamnade vi här?”, ”Vad liknar detta?”, ”Vad kan vi lära av tidigare skeenden?”. Historiska paralleller, metaforer och jämförelser fungerar då som tolkningsverktyg för att ordna erfarenheter och känslor. I detta perspektiv ligger fokus mindre på exakt vad som hände och mer på hur berättelser om det förflutna hjälper oss att orientera oss i nuet.

• **Vi använder oss av historia för att bekräfta identitet och fördjupa tillhörigheter.** På gott och ont används historia för att definiera ett ”vi” (och ofta också ett ”dom”). Kopplingen till historien ger de individuella och kollektiva identiteterna en känsla av kontinuitet. Historiska händelser, gestalter och platser lyfts fram

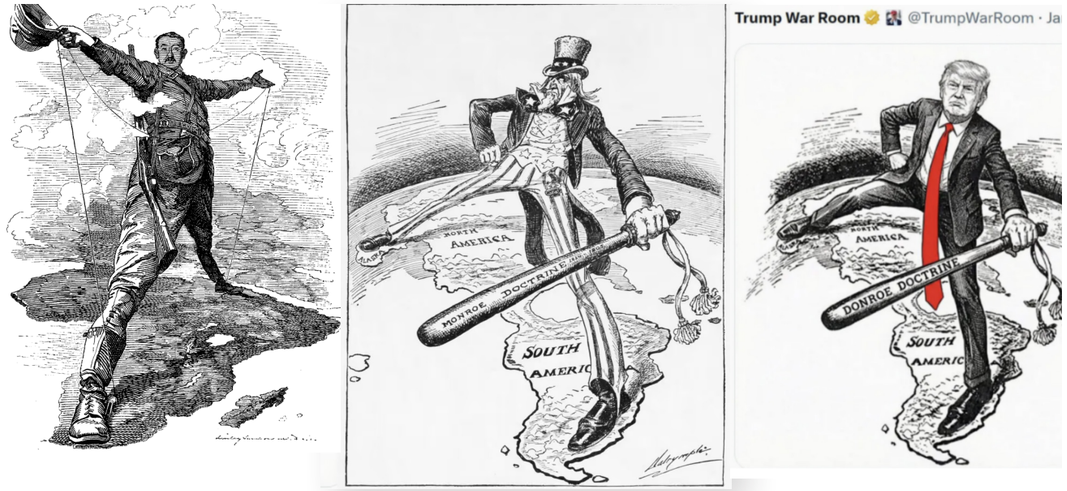

Till vänster en klassisk karikatyr från den brittiska tidskriften Punch där engelsmannen Cecil Rhodes sträcker sig över Afrika; i mitten en amerikansk illustration från 1904 där en jättelik Uncle Sam täcker de amerikanska kontinenterna under ”Monroe Doctrine”; till höger Donald Trumps Donroe-bild från 2026. Bilderna refererar till varandra och gör historiebruket intertextuellt: varje ny bild lånar symbolik och auktoritet från tidigare bruk av liknande motiv. Visuellt har motivet sina rötter i antiken och den mytomspunna Kolossen på Rhodos, den gigantiska statyn över solguden Helios. När Punch 1892 gjorde en ordvits på Cecil Rhodes efternamn och döpte karikatyren till ”The Rhodes Colossus”, etablerades den bredbenta jätten som en visuell metafor för imperialistisk överhöghet och geografisk dominans. Genom att återanvända denna klassiska gest i över hundra år återkopplar moderna politiska budskap till en urgammal ikonografi om makt, storskalighet och territoriell kontroll.

som symboler för vilka ”vi” är, vilka värden ”vi” står för eller vilka sår ”vi” bär. Det finns oftast en existentiell dimension i ett historiebruk. Den finns även i exemplet med Wasabröd eller vikingabilder i trafikljusen som anknyter till nationella eller nordiska gemenskaper. Historia kan därför fungera som resurs för att bekräfta eller omförhandla identitet och gemenskap. Det centrala är inte om berättelsen är helt balanserad, utan att den fungerar identitetsskapande för en grupp eller individ.

• **Vi använder oss av historia för att påverka.** Här används historia som ett medel för att påverka andra, för att legitimera beslut eller mobilisera känslor som grund för handlingar. Historiska exempel används för att visa att en viss politik är ”nödvändig”, för att nedvärdera en motståndare eller för att hindra något. Detta sker ofta genom ett selektivt urval och överbetoning av likheter mellan då och nu. I denna funktion kan historiebruket bli en del av maktutövning, men det är viktigt att se historiebruket inte enbart som ett uttryck för makt och manipulation. Ur det förflutna hämtar vi våra erfarenheter och våra referensramar, och vi måste kunna använda detta kollektiva minne för att överväga beslut eller som grund för att driva opinioner.

Dessa tre funktioner är inte begränsade till särskilda grupper av brukare (som politiker, forskare eller minnespraktiker) – vi använder alla historia. Frågan är varför och vilka behov historiebruket svarar mot? Detta oavsett om det sker i form av populärkultur, politisk retorik, vardagligt tal eller akademiska texter. I konkreta situationer är flera av funktionerna dessutom ofta närvarande samtidigt. När en historisk referens används i en sång, en kampanj eller ett tal handlar det ofta samtidigt om att tolka världen, säga något om ett ”vi” och att påverka hur andra ser på ett problem och vilka lösningar som framstår som eftersträvansvärda.

För att konkretisera resonemanget kan vi använda ett aktuellt exempel. Den 3 januari 2026 genomförde

USA en militär operation i Venezuela och den sittande presidenten Nicolás Maduro greps. Samma dag postade USA:s president Donald Trump en karikatyr på plattformen X där han bredbent, spänner över hela den västra hemisfären under rubriken ”Donroe-doktrinen”. Begreppet är en sammanslagning av hans eget förnamn och den Monroe-doktrin som president James Monroe formulerade 1823, där de europeiska makterna varnades för att USA inte skulle tolerera inblandning i regionen. Bilden retweetades av försvarsministern och Utrikesdepartementet slog fast att ”the Western Hemisphere is OUR hemisphere”.

Karikatyren var medvetet utformad som en parafras på en äldre bildtradition. Redan vid sekelskiftet 1900 publicerades i tidskriften Punch en illustration där Cecil Rhodes, som symbol för brittisk imperialism, stod med benen isär över Afrika. Några år senare, 1904, följde en amerikansk variant där en jättelik Uncle Sam vakar över de amerikanska kontinenterna med en stor klubba märkt ”Monroe Doctrine”. När Trump nu placerade sig själv i samma bildschema – som kropp över kartan – knöt han inte bara an till Monroe-doktrinens innehåll, utan också till en lång tradition av imperiala karikatyrer som gör “stormaktsmakt” synlig som fysisk närvaro. Historiebruket är alltså också intertextuellt: en bild refererar tillbaka till tidigare historiebruk och lånar deras auktoritet, symbolik och laddning.

I den aktuella Donroe-bilden kan vi känna igen alla tre funktionerna på en gång:

• **Tolka och förstå världen.** Monroe-referensen erbjuder en färdig berättelse om varför USA ingrep: inte ett nytt och kontroversiellt politiskt val, utan ett naturligt steg i en lång historia av amerikanskt ansvar för ”sin” hemisfär. Frågan ”varför just nu?” besvaras med: ”vi har alltid gjort det”.

• **Identitet och tillhörighet.** Genom att knyta dagens politik till Monroe-traditionen formuleras ett amerikanskt ”vi” med kontinuitet och självklar rätt att leda och de latinamerikanska staterna positioneras som en ”naturlig” intressesfär snarare än som suveräna grannar med egna val.

• **Påverkan och styrning.** När presidenten och försvarsministern sprider bilden i direkt anslutning till en militär operation används de historiska symbolerna för att legitimera insatsen och göra den svår att ifrågasätta. Att kritisera Trump är att ifrågasätta behovet av handlingskraft och en mer än 200-årig tradition.

Inte detsamma som källkritik

Det är viktigt att understryka att historiebruk och källkritik inte är samma sak. Källkritik handlar om att pröva sanningshalten i påståenden om det förflutna, medan historiebruk handlar om hur sådana påståenden och bilder används i kommunikativa sammanhang.

I Donroe-exemplet finns egentligen inget att granska källkritiskt i traditionell mening. Ingen behöver fråga sig om Trump verkligen spänner över hela hemisfären eller om Monroe-doktrinen ”egentligen” sade det bilden påstår. Poängen är en annan: vi ser hur en historisk föreställning om USA som den naturliga väktaren av hemisfären, plockas upp, kläs i ny gestaltning och används i en konkret situation för att tolka vad operationen mot Venezuela betyder, befästa en nationalistisk identitet och styra hur omvärlden ska förstå USA:s agerande. Det är historiebruk.

Tre användbara modeller

För att planera undervisning om historiebruk kan det vara till hjälp att känna till några teoretiska modeller. De tre som presenteras här kan användas på olika sätt: som bakgrund för dig som lärare, men också direkt i klassrummet för att tillsammans med elever nysta upp vad historiebruk är.

Nietzsche: Om nytta och fara

En slags ursprungsmodell formulerades av den tyske filosofen Friedrich Nietzsche i essän *Om historiens nytta och skada för livet* (1874/1998). Nietzsche menade att historia inte bara är en analytisk vetenskap, utan också en verksam kraft i människors liv. Människor använder historia inte främst för att de vill veta exakt hur det var, utan därför att bruket svarar mot grundläggande behov. Han skiljer mellan tre former:

- Det **monumentala** historiebruket lyfter fram hjältar och förebilder som manande exempel: statyer, minnesdagar och berättelser om ”storhet” används för att inspirera och legitimera handlande.
- Det **antikvariska** bruket handlar om att vårda och bevara: traditioner, byggnader och språk som ger en känsla av kontinuitet och trygghet.
- Det **kritiska** bruket använder historien för att döma och bryta med det som varit: genom att peka på oförrätter eller maktordningar i det förflutna legitimeras krav på förändring i nuet.

I praktiken är gränserna inte skarpa då samma exempel kan rymma flera bruk samtidigt. Donroe-bilden är ett tydligt monumentalt historiebruk: genom att placera Trump i en bildtradition där en mäktig figur vakar över de amerikanska kontinenterna lyfts han fram som historisk hjälte och beskyddare. Samtidigt rymmer bilden ett slags omvänt kritiskt bruk. Den bildstil som länge använts för att kritisera amerikansk expansionism, den överdimensionerade figuren som dominerar sin omgivning, används nu utan ironi som stolt emblem. Det som var satir blir självbekräftelse. Här syns Nietzsches poäng om historiebrukets oundviklighet och hans varning: just därför att historiska bilder bär starka känslor kan de tas i bruk på oväntade sätt.

Karlsson: En karta över historiebruk

Historikern Klas-Göran Karlsson (2014) har, delvis inspirerad av Nietzsche, utvecklat en matris där olika typer av historiebruk knyts till specifika brukare och behov: politiska och ideologiska bruk, kommersiella, moraliska, existentiella bruk, och så vidare. Matrisen fungerar som en karta över sammanhang där historiebruk är vanligt: i politiska kampanjer, i varumärken och upplevelser som kan köpas, i moraliskt och existentiellt präglade sammanhang – men också i den talande tystnaden när svåra frågor undviks eller tigs ihjäl.

I klassrummet blir modellen snabbt konkret: reklam som använder Gustav Vasa för att sälja knäckebröd illustrerar ett kommersiellt historiebruk, medan elever ofta relativt lätt kan identifiera politiska och moraliska exempel. ”Donroe-doktrinen” kan i matrisen placeras i det politiska/ideologiska fältet – en statsledning som använder historiska symboler för att legitimera maktanspråk. Men samma bild kan också läsas som existentiellt historiebruk (en berättelse om vilka ”vi” är) och, med latinamerikanska ögon, som ett moraliskt och kritiskt bruk – en påminnelse om imperialismens skugga.

Här blir också en begränsning synlig. Att peka ut ”politiker” som brukare och ”legitimering” som behov fångar en del av vad som händer, men inte allt. Samma historiska bild kan tolkas som heroiserande inifrån och som varningssignal utifrån, och kan återanvändas med motsatt syfte över tid. Eftersom historiebruk resulterar i budskap som cirkulerar i offentligheten, tolkas av olika mottagare och sedan återbrukas med nya syften, behöver de funktionalistiska kategorierna kompletteras med ett perspektiv som också uppmärksammar hur budskapet formas, tas emot och omtolkas – ett kommunikativt perspektiv.

Historiebruk som kommunikation

Nietzsche och Karlsson hjälper oss att se vilka behov och sammanhang som är typiska för historiebruk. Ett tredje steg är att fråga hur detta bruk faktiskt fungerar i mötet mellan människor. När historia används sker det alltid i någon form av kommunikation: någon säger, visar eller gör något riktat mot någon (Nordgren, 2016). Fokus flyttas då från vilken typ av brukare vi har (till exempel politiker, företag, aktivister) till hur budskapet formas, tolkas och används vidare i olika sammanhang.

När någon brukar historia väljer hen ut delar av den historiekultur som finns tillgänglig i berättelser, symboler, bilder, platser, minnen och paketerar dem till ett budskap riktat till en eller flera mottagare. I denna mening är historiebruk alltid en del av ett pågående samtal: det finns en sändare, ett budskap med en historisk referens och en eller flera mottagare som tolkar, omformar och ibland för vidare budskapet. För att fördjupa analysen av själva budskapet kan kommunikationsmodellen kombineras med en enkel trattmodell som synliggör hur olika ingredienser som historiska referenser, symboler/myter och estetiska uttryck, samverkar i ett och samma budskap. Då kan elevernas spontana iakttagelser (”vad de ser, hör och känner”) sorteras och användas som grund för mer analytiska tolkningar.

För att knyta an till det tidigare exemplet kan vi återvända till Donroe-doktrinen, nu med ett tydligare kommunikationsperspektiv. I samband med den amerikanska militära operationen mot Venezuela

publicerade Donald Trump en karikatyr där hans egen gestalt ersatte Uncle Sam i en klassisk Monroe-doktrin-bild och spänner över hela den västra hemisfären under rubriken Donroe Doctrine. Kort därefter retweetades bilden av USA:s försvarsledning och Utrikesdepartementet, som samtidigt talade om hemisfären som ”our hemisphere”. Ser vi på detta som kommunikation träder tre grundelement fram:

- **Sändare**: presidenten och den politiska och militära ledning som sprider bilden.
- **Budskap**: en sammansatt historisk referens där Monroe-doktrinens gamla bild av USA som väktare över ”sin” hemisfär kopplas till Trumps person och den aktuella operationen, omsatt i en estetiserad bild med stark symbolik.
- **Mottagare**: amerikanska väljare, politiska eliter, internationella aktörer och inte minst regeringar i Latinamerika, som alla kan läsa in olika saker i samma historiska symboler.

Men kommunikationen är inte linjär. Sändaren tolkar först den omgivande historiekulturen för att hitta passande referenser. För vissa mottagare framstår budskapet som en heroiserande berättelse om styrka och återupprättad dominans, för andra som en aggressiv påminnelse om imperialism och intressesfärer. Mottagarna gör i sin tur egna tolkningar och kan återanvända bilden i ny gestalt – som kritik, meme eller motberättelse. Historiebruk är därmed inte en avslutad handling utan en process som förändras över tid och mellan grupper.

Kommunikationsperspektivet gör det möjligt att analysera historiebruk utifrån tre sammanhängande frågor om budskapet:

• Vilka historiska resurser plockas upp? I Donroe-fallet handlar det om Monroe-doktrinen, äldre karikatyrer av Uncle Sam och djupare berättelser om USA som hemisfärens beskyddare – allt hämtat ur den omgivande historiekulturen. De historiska referenserna är en del av själva förpackningen.

• Hur paketeras dessa resurser till ett budskap? Referenserna sätts samman i en ny gestalt: Trumps kropp i stället för Uncle Sams, en pågående militär operation, ordvalet Donroe Doctrine. Här kan vi urskilja hur historiska referenser, symboler/myter och estetiska uttryck tillsammans laddar bilden med känslor, värderingar och underliggande berättelser om styrka, hot, ansvar och dominans, riktade mot vissa tänkta mottagare.

• Hur öppnar paketeringen för tolkning, omtolkning och återbruk? När budskapet väl skickats ut tar mottagarna över: samma historiska bild kan läsas som heroiserande, och kan senare återanvändas i nya sammanhang – som meme, som varningsikon eller som argument i en annan debatt.

Att se historiebruk som kommunikation innebär att fokus flyttas från att enbart kategorisera bruket som monumentalt, politiskt, kommersiellt eller existentiellt till att följa hur historia används, av vem, för vem och med vilka möjliga effekter. Vi gör saker med historia. Det vill säga, vi försöker förstå världen, uttrycka identitet och påverka andra genom de historiska berättelser och symboler vi tar i bruk i kommunikationen. Med denna modell kan vi nu vända oss till undervisningen och pröva hur den fungerar i praktiken med ett annat och, som vi ska se, mer mångtydigt exempel.

Göra historiebruk till lärandeaktivitet

I många klassrum används modeller som färdiga raster där eleverna ombeds ”placera in” exempel på historiebruk i kategorier. Risken är att eleverna bara reproducerar modellen snarare än använder den för att fördjupa sina tolkningar. Analysen kan se korrekt ut på pappret, men det betyder inte nödvändigtvis att eleverna har förstått.

Den ryske pedagogen Vasily Davydov uppmärksammade ett liknande problem inom matematikundervisningen där komplexa lärandesituationer lätt reduceras till mekanisk tillämpning av färdiga scheman, när eleverna tränas i att känna igen mönster men inte i att teoretiskt förstå dem (se Eriksson, 2018). För Davydov var kärnan i skolans uppgifter att skapa situationer där eleverna genom arbete med ett innehåll rekonstruerar ett generellt begrepp.
Översatt till historiebruk betyder det att modellen inte

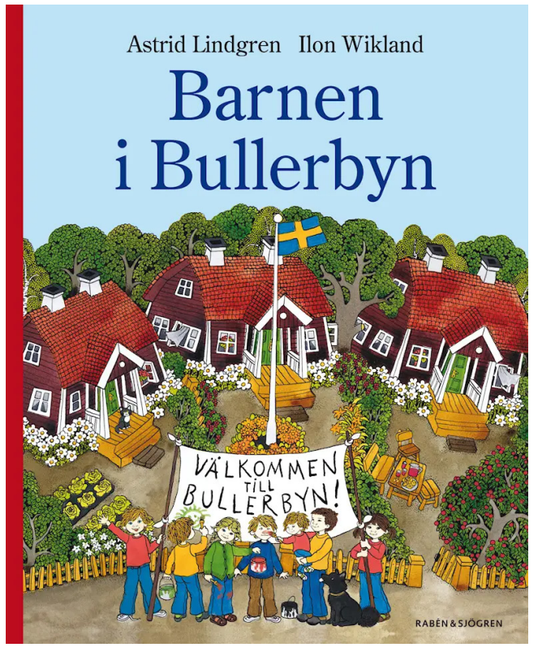

Historiebruk kan analyseras med hjälp av en enkel kommunikationsmodell som omfattar sändare, budskap och mottagare. En övning kan handla om att lyssna på låten *Bullerbyn är död* av Simon Superti och att identifiera vad som står på spel, att identifiera budskapet, och att avslutningsvis jämföra skivomslaget med Ilon Wiklands klassiska omslag till *Barnen i Bullerbyn*. Med stöd av frågor som ”Vad ser du?”, ”Vad hör du?”, ”Vad känner du?” lyfts ord, bilder och detaljer fram i undervisningen. **Bild**: Rabén & Sjögren förlag och Ilon Wikland

ska vara en mall att sortera exempel i, utan ett redskap som växer fram ur arbetet med verkliga, motsägelsefulla exempel. Utgångspunkten är ett problem där elevernas spontana tolkningar inte riktigt räcker. I arbetet med att reda ut problemet uppstår behovet av ett mer generellt verktyg.

Mot den bakgrunden kan vi formulera den didaktiska utmaningen så här: hur kan undervisningen organisera elevernas arbete med historiebruk så att modellerna blir en del av deras egna försök att förstå komplexa exempel, snarare än ett schema de bara fyller i? För att närma oss den frågan kan vi modellera kommunikationsmodellen tillsammans med eleverna utifrån ett konkret fall – låten *Bullerbyn är död* av Simon Superti, som släpptes i januari 2025 och som snabbt blev viral efter en skolskjutning i Örebro.

Steg 1: Etablera att något står på spel

Läraren behöver tydliggöra att övningen har två syften. Det första är att tolka, förstå och diskutera sången, eftersom den handlar om något som är viktigt för oss i Sverige idag. Oavsett om vi håller med eller inte berör låten något allvarligt som också kan ha historiska rötter. Det andra syftet är att bättre förstå vad historiebruk är, och för att göra det ska klassen utveckla en modell som sedan kan användas på andra exempel.

Arbetet kan inledas med att klassen lyssnar på låten utan förhandsanalys. Läraren ramar kort in: “Här är en låt som många har starka uppfattningar om; den använder historiska referenser för att säga något om Sverige idag.” Frågan ställs öppet: “Vad är det artisten vill säga och varför gör han det genom att använda historia? Var går gränsen mellan det historiska och det samtida?”

Eleverna får sedan lyssna igen och skriva ned stödord: vad de hör, vad de ser framför sig, vad de känner. Dessa ord ska sparas då de blir råmaterialet för den senare analysen. Läraren fångar därefter upp i helklass: Vad är det för budskap?

Figur 1: Sändare-mottagare modell. Sändaren skickar ett budskap och mottagaren avkodar budskapet. Pilen är dubbelriktad på båda sidor av budskapet eftersom bruket av historia förutsätter att den som sänder aktivt väljer att plocka upp en historisk referens som denna tolkar som användbar för sina syften. Simon Superti gör sin tolkning av vad ”Bullerbyn” står för och vad som gör ”Bullerbyn är död” till ett kraftfullt budskap. Mottagarna som kan vara alla de som hör låten och lyssnar på texten. De kan ha mer eller mindre kunskaper om de historiska referenserna i texten, men många kan avkoda det mest grundläggande – att Bullerbyn är ett tryggt Sverige som en gång var men som nu gått sönder.

Steg 2: Fånga det omedelbara budskapet

Utifrån elevernas första reaktioner kan läraren rikta blicken mot vem som vill något och mot vem:

- Vem är det som talar här?
- Vad verkar han vilja?
- Vilka tror ni att han vänder sig till?

Elevernas spontana svar skrivs upp på tavlan. De kan vanligtvis enkelt identifiera Simon Superti som den som för ordet, kanske nämna illustratören Amanda Jenderbäck och skivbolaget. Att låten säger något om att Sverige är trasigt. Att den riktar sig till ”alla som lyssnar”, ”vi som bor här”, ”svenskar”. Redan här syns att mottagarsidan inte är självklar – olika elever kan uppfatta olika ”vi” i låten.

Läraren kan nu be eleverna att i mindre grupper försöka sortera allt detta i någon form av ordning: finns det ett mönster i det vi skrivit upp? Grupperna jämför med varandra och diskuterar i helklass. Det behövs i regel inte så lång tid för att identifiera någon form av ordning mellan den som sänder, det som sägs och den som tar emot. Det viktigaste är inte att eleverna använder just orden ”sändare”, ”budskap” och ”mottagare”.

I en övning i en högstadieklass bad läraren eleverna att skapa egna symboler och det uppstod en febril aktivitet: en grupp ritade en megafon, ett kuvert och ett öra; en annan en pilbåge och en piltavla – någon skickar iväg ett budskap (pilen) mot en tänkt måltavla (mottagaren). Ur dessa bilder kan läraren sedan formalisera kommunikationsmodellen i sin enklaste form.

I det här skedet kan modellen medvetet göras enkelt linjär. Superti skickar ett budskap om att ”Sverige håller på att gå sönder” till oss som lyssnar. Just därför blir den användbar att utmana i nästa steg.

För att synliggöra att det finns många mottagare och att budskapet inte bara tas emot utan också tolkas utifrån olika ståndpunkter kan läraren nu lägga till korta utdrag ur press och sociala medier. En kulturkritiker som tolkar låten som en sorgesång över folkhemmets sönderfall, en debattör som ser den som invandringskritisk, en artistkollega som lyfter fram våldet och skjutningarna utan att tala om migration alls. Eleverna får i uppgift att placera in dessa röster i modellen. Är de ”mottagare”? Vad gör de när de skriver sina inlägg – tar de bara emot, eller börjar de själva agera sändare med ett nytt budskap?

När klassen ser att mottagarna inte bara tar emot

Motiv/ Rad	Historiskt	Samtida	Underliggande berättelse	Form/estetisk förpackning
”Hälsa Astrid Lindgren att Bullerbyn är död”	Lindgren, 1900-talets Sverige	Skjutningar, segregerade förorter	Bullerbyn som idyllisk, våldsfri barndom	Kort, slagkraftig punchline, stark kulturreferens
”Olof Palme, trygga Sverige är ett minne blott”	Palmemordet, folkhemsepoken	Erfarenhet av otrygghet och våld	Trygga Sverige som förlorad berättelse	Direkt tilltal, rytmisk formulering, sorg/anklagelse
”Jag vill leva, jag vill dö i Norden”	Nationalsångens tradition	Unga som lever med skjutningar	Norden som harmonisk, överlägsen nation	Ironisk omplacering av högtidlig fras i våldskontext
”Vi tronar på minnen från fornstora dar, det är gamla meriter”	Historiskt storhetsnarrativ	Brist på fungerande framtidsberättelse	Myten om fornstora dar och gamla meriter	Lätt omskriven sångrads-citat, igenkänning + distans

Tabell 1 visar hur ”Bullerbyn är död” använder historiska referenser, från folkhem och Bullerbyn till Palme, Lindh och nationalsången, för att tolka samtida våld och segregation. Genom att omforma dessa välkända motiv fungerar sången både som ett sätt att förstå dagens samhälle, som en identitetsberättelse för unga i utsatta miljöer och som ett försök att påverka den offentliga bilden av vad Sverige är och skulle kunna vara.

utan också tolkar, värderar och skickar vidare budskapet, kan läraren återvända till tavlan och ställa frågan: ”Om Superti en gång valde att använda ’Bullerbyn’ som symbol, och mottagarna nu använder hans låt för att säga olika saker om Sverige – hur ser egentligen kommunikationen ut? Vad betyder pilarna i modellen? Är de verkligen enkelriktade?” Därifrån blir det naturligt att utveckla modellen vidare i nästa steg:

Steg 3: Samla och sortera intryck – trattmodellen

Nästa fas blir en mer systematisk bearbetning av budskapet. Eleverna lyssnar igen, läser texten, ser musikvideon och jämför skivomslaget med Ilon Wiklands omslag till Barnen i Bullerbyn. Med stöd av frågor som ”Vad ser du?”, ”Vad hör du?”, ”Vad känner du?” lyfts ord, textrader, bilder, färger, stämningar och detaljer i musiken fram och skrivs upp i punktform.

För att dessa iakttagelser ska bli analytiskt användbara behöver de sorteras. Läraren kan presentera idén med en tratt. Budskapet som når mottagaren är sammansatt av flera ingredienser. Frågan är vad vi behöver ”hälla ner” i tratten för att budskapet ska fungera? Eleverna sorterar sina stödord och sätter en benämning på det de hittar. Här är några exempel på vad elever brukar identifiera och vilka överordnade begrepp som kan växa fram:

- **Historiska referenser:** Personer, platser, texter och tidsmarkörer som pekar bakåt i tiden. Exempelvis Astrid Lindgren, Bullerbyn, Olof Palme, Anna Lindh, ”fornstora dar”, nationalsången.
- **Samtida referenser:** Historiebruk innefattar ofta ett samspel mellan historiska och samtida referenser, och hela låttexten bygger på att Sverige har förändrats av segregation, klassklyftor och kriminalitet.
- **Form, estetik och känslor:** Sådant i musik, ordval, tempo, röst, färger och bildkomposition som skapar en viss stämning eller riktar sig till vissa erfarenheter – den mörka trottoaren, det repetitiva ”rom pom pom”, den sönderslagna Bullerbyn på omslaget.
- **Symboler:** Återkommande bilder och uttryck som har symbolvärde, det vill säga att de betyder mer än sig själva (till exempel Bullerbyn som symbol för ett tryggt Sverige, Moder Svea som symbol för nationen).
- **Underliggande berättelser**: Historiska referenser och symboler pekar mot större, ibland nästan mytiska, berättelser: Ett uttryck som ”Bullerbyn är död” rym-

mer i sig en hel berättelse om ett Sverige, ett folkhem och en trygghet, som nu har gått under. Själva berättelsen är varken sann eller falsk, utan uttrycker åsikter och känslor av hur saker hänger samman och fungerar, på sätt som liknar myter eller mytologier. Dessa underliggande berättelser kan vara svårfångade, men de fungerar som den logik eller det sammanhang som ger mening åt helheten.

Genom att låta eleverna sortera sina stödord, arbeta närmare med och analysera texten och sedan sätta rubriker för vilka ord som hör samman, kan de närma sig begrepp som liknar de ovan. Dessa kan sedan diskuteras och till exempel samlas på tavlan (se Tabell 1). Då blir det tydligare hur budskapet är sammansatt. Eleverna ser att låten inte bara uttrycker en åsikt om att ”Sverige håller på att gå sönder”, utan att denna upplevelse byggs upp genom historiska referenser, estetiska grepp och symboler som tillsammans öppnar för olika tolkningar.

Det blir därför viktigt att samla upp dessa överordnade, abstrakta begrepp som kan fungera som raster för fortsatta tolkningar av hur historiebrukets budskap är sammansatt. Genom rastret kan eleverna se hur historiebruket hämtar näring ur flera olika källor, till exempel historiska referenser, symboler, samtida referenser, estetiska uttryck och underliggande berättelser, som tillsammans formar historiebruket som en kommunikativ handling. Med hjälp av figurer som tabellen ovan eller trattmodellen kan eleverna använda rastret för att dekonstruera och analysera de historiebruk de möter och därigenom fördjupa sin förståelse av hur historiebruk är en del av en pågående kommunikation, där budskap ofta kan tolkas och omtolkas på många olika sätt.

Steg 4: Återvänd till kommunikationsmodellen – tidsdimensionen och processen

När tratten är ifylld kan klassen återvända till kommunikationsmodellen och göra den mer komplex. Nu blir det möjligt att diskutera mer systematiskt. Hur använder sändaren de historiska referenserna för att tala om samtid och framtid? Hur kan olika mottagare, till exempel de som tolkar låten som kritik av välfärdsstatens nedmontering, eller de som läser den som invandringskritik, fylla samma symboler med olika betydelser?

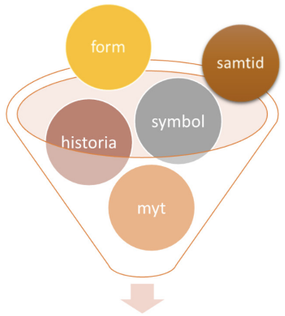

Figur 3. Historiebrukets budskap är ofta enkelt att snabbt identifiera, som till exempel att Bullerbyn är död och att tryggheten har gått förlorad. Det kan också vara lätt att se att det finns ett politiskt historiebruk. Men för att förstå hur historiebrukets budskap kan verka och tolkas på så många olika sätt behöver vi titta närmare på hur budskapet är sammansatt. Vi hittar referenser till både det förflutna och samtiden. I Supertis låt finns, som vi har sett, en rad sådana referenser. Vi har konstaterat att Bullerbyn är en användbar symbol och att denna symbol bär på en slags djup berättelse – eller, om man så vill, en myt – om en obestämd trygghet, ett folkhem som har gått förlorat. Allt detta är förpackat i en estetisk form – en låt och ett skivomslag.

Här är det också viktigt att synliggöra tidsdimensionen i budskapet. ”Bullerbyn” i Astrid Lindgrens böcker skildrar en barndom på den småländska landsbygden i början av 1900-talet. Men ordet ”Bullerbyn” har sedan länge lämnat böckerna och blivit en symbol för ett idylliskt Sverige. I Tyskland talar man rentav om ”Bullerbysyndromet” för att beskriva en idealiserad Sverigebild med röda stugor, gröna skogar och blonda barn. I låten används ”Bullerbyn” varken som en plats i Småland eller som en bokbeskrivning, utan som en förtätad symbol för ”det Sverige vi en gång hade”.

Referensen bär alltså på flera tidslager: Lindgrens barndomstid, den efterkrigstida folkhemsidyllen och den samtida känslan av förlust. Att göra dessa tidslager synliga för eleverna hjälper dem att förstå varför samma ord kan betyda så olika saker för olika lyssnare.

Här blir kommunikationsmodellen verkligen en modell. Den gör det synligt hur budskapet går från sändare till mottagare, men också hur det tolkas, omformas och återbrukas. Låten kan fungera som kampsång, som klagovisa, som politiskt argument eller ”bara” som låt beroende på vem som lyssnar och vilken historiekultur de bär med sig.

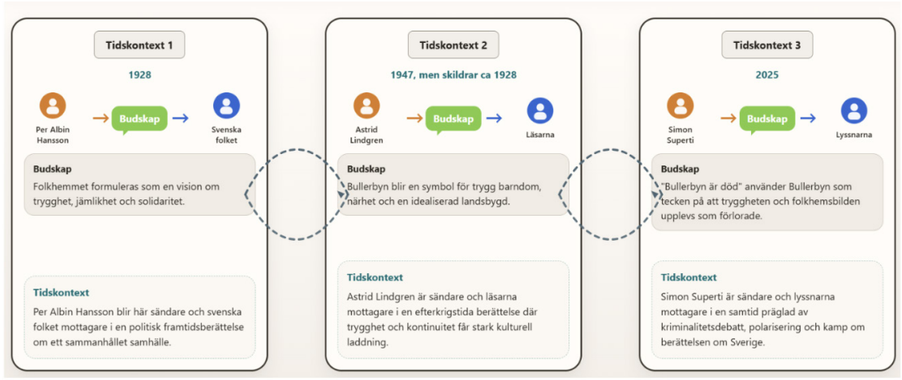

Figur 4. Historiebruk använder och återanvänder historiska referenser och budskap. När mottagarna tar till sig budskapet blir de själva sändare. Eftersom tiderna förändras tolkas också de historiska budskapen på olika sätt. Att analysera historiebruk kan därför också handla om att följa förändring och förstå hur ett visst historiebruk inte är givet

Steg 5: Modellen som elevens verktyg

Poängen med lärandeaktivitet är att eleverna inte bara har fyllt i en färdig modell utan steg för steg har utvecklat idén om historiebruk som kommunikativ handling. Utgångspunkten var en reell problemsituation, spänningen mellan olika tolkningar av *Bullerbyn är död*, där deras vardagsföreställningar inte räckte till. Behovet av begrepp som sändare–budskap–mottagare, och av att utforska budskapets historiska resurser, symboler och tidslager, växte fram i arbetet med låten. Det betyder att läraren måste göra ett viktigt arbete innan lektionen: i valet av problemet (varför just denna låt?), i utformningen av progressionen från linjär kommunikationsmodell till flerdimensionell tidsmodell, och i beslutet om vilka begrepp som är ämnesteoretiskt centrala nog att formalisera. Under lektionen behöver läraren avgöra när elevernas spontana tolkningar behöver utmanas, när de är mogna att ta emot ett nytt begrepp och när en gruppdiskussion behöver höjas till helklassnivå för att ge alla tillgång till det som framkommit.

För att modellen verkligen ska bli elevernas egen behöver den också tillämpas på andra exempel på historiebruk, bortom den ursprungliga låten. På så sätt knyts teorin om historiebruk ihop med en undervisning där elevernas analyser driver processen, medan läraren håller ihop den lärandeaktivitet som gör begreppsbildningen möjlig.

Avslutning – från enskilda exempel till progression

Exemplet med Bullerbyn är död visar hur modeller för historiebruk kan växa fram i ett konkret arbete och bli

redskap i elevernas egna försök att förstå en komplex situation. Poängen är inte att just denna låt är ”rätt” exempel, utan att undervisningen skapar ett problem som elevernas spontana tolkningar inte räcker för, och att behovet av begrepp som historiska resurser, symboler, tidslager, sändare, budskap och mottagare uppstår i arbetet med att lösa det.

Samma grundidé kan tillämpas på andra typer av historiebruk: valaffischer, reklam, minnesmärken, museiutställningar, tal, romaner eller inlägg i sociala medier. Det centrala är att eleverna får undersöka hur historia används för att tolka världen, skapa identitet och påverka andra, och att modellerna fungerar som stöd för att se mönster i det som först framstår som kaotiskt. På så vis kan historiebruk bli något mer än ett ”tilläggsmoment” och bli en viktig del av att förstå vad historia kan vara.

För historieundervisningen öppnar detta också för att tänka runt progression. Yngre elever kan arbeta med enklare kommunikationskedjor och symboler, medan äldre elever gradvis kan ta sig an mer motsägelsefulla exempel, fler tidslager och mer abstrakta begrepp. I Skolforskningsinstitutets projekt *Historiebruk och progression i elevers lärande* undersöker vi just hur sådana modeller kan bli medierande redskap för elever på olika stadier, med målet att historiebruk inte bara ska förstås som ett innehåll, utan som en del av de verktyg som behövs för att orientera sig i en orolig värld.
Läs mer om SKOLFI projektet: Historiebruk och progression i elevers lärande, Skolforskningsinstitutet

Text:
Kenneth Nordgren-
Professor i samhällsvetenskapernas didaktik, Karlstads universitet

Referenser
Eriksson, I. (2018). Lärandeverksamhet, lärandeuppgifter & lärandemodeller. I E. Insulander & S. Selander (Red.), *Att bli lärare.* Liber.
Karlsson, K.-G. (2014). Historia, historiedidaktik och historiekultur - teori och perspektiv. I K.-G. Karlsson & U. Zander (Red.), *Historien är närvarande: historiedidaktik som teori och tillämpning* (s. 13–89). Studentlitteratur.
Nietzsche, F. (1998). *Om historiens nytta och skada: en otidsenlig betraktelse.* Rabén Prisma.
Nordgren, K. (2016). How to do things with history: Use of history as a link between historical consciousness and historical culture. *Theory & Research in Social Education, 44*(4), 479-504.
Åström Elmersjö, H. (2021). Historielärares syn på historisk kunskap och undervisning om historiebruk. *Nordidactica: Journal of Humanities and Social Science Education, 11*(2021: 3), 1-23.

Exempel på undervisningsupplägg om historiebruk finns på SO-didaktik i centrums hemsida om frågedriven undervisning: https://www.so-didaktik.se/historia

Fältstudier i geografi

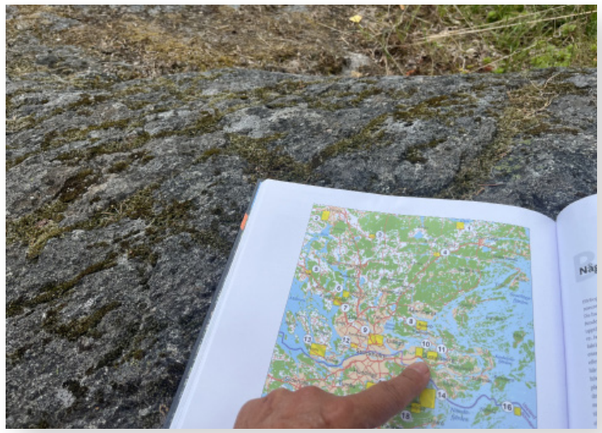

En stor del av geografiämnet handlar om att kunna förklara världen omkring oss och en central frågeställning inom geografi är ”Varför ser det ut så här just på den här platsen?”. I läroplanerna för grundskolan och gymnasieskolan (Lgr22 och Gy25) betonas att undervisningen syftar till att ge eleverna förutsättningarna att utveckla en förmåga att utifrån geografiska frågor beskriva och analysera omvärlden med hjälp av geografins metoder och verktyg. En sådan metod är fältstudier. I läroplanen för gymnasieskolan betonas fältstudiens roll än mer än i grundskolans genom att eleverna ska ges möjlighet att använda geografiska verktyg och metoder, till exempel fältstudier och exkursioner, för att samla in, tolka, analysera och presentera geografisk information och besvara geografiska frågor (Gy25).

Trots att fältstudier har en lång tradition inom geografiämnet och lyfts fram som ett centralt innehåll i geografiundervisningen i läroplanerna för både grundskolan och gymnasieskolan, visar en nyligen genomförd enkätundersökning (Gottfridsson med fler, 2024) att många lärare som undervisar i geografi på mellan- och högstadiet väljer bort fältstudier.

Skolforskningsinstitutet har, tillsammans med forskarna Lotta Dessen Jankell, Tomas Torbjörnsson och Gabriel Bladh, påbörjat ett projekt med att göra en systematisk översikt om fältstudier som metod i geografiundervisningen. Syftet är att skapa en samlad bild av vad som kännetecknar utformningen av undervisningen med fältstudier och hur undervisningen relaterar till elevers lärande i geografi.

Efter att litteratursökningen är genomförd och studiernas relevans och kvalitet har bedömts, befinner sig projektet nu i den fas där resultaten ska sammanställas. Materialet omfattar forskning om lärare och elever från grundskola till gymnasieskola. Studierna behandlar varierande undervisningsinnehåll inom geografiämnet samt olika nationella kontexter, vilket innebär att projektgruppen noggrant behöver värdera vilka resultat som faktiskt är överförbara till en svensk skolmiljö. Dessutom skiljer sig studierna åt i metod och design, vilket skapar en utmaning när en samlad syntes ska göras. Samtidigt öppnar variationen för en bredare förståelse av hur fältstudier i geografi kan planeras och genomföras.

Den systematiska översikten planeras att lanseras i slutet av året 2026 och förhoppningen är att den ska vara användbar för lärare som vill planera och genomföra fältstudier i sin geografiundervisning.

Det går att läsa mer om projektet här:
https://www.skolfi.se/forskningssammanstallningar/systematiska-forskningssammanstallningar/faltstudier-i-geografiundervisningen/
Läs om Skolforskningsinstitutets arbete med systematiska forskningssammanställningar här: https://www.skolfi.se/forskningssammanstallningar/

Referenser
Gottfridsson, H. O., Christenson, N., & Bladh, G. (2024). *Hur ser geografiundervisning ut i svensk grundskola? Resultatrapport av en studie genomförd bland lärare undervisande i geografi i årskurserna 4–9.*
Skolverket (2024), *Läroplan för grundskolan, förskoleklassen och fritidshemmet: Lgr22.*
Skolverket (2025). *Läroplan (Gy25) för gymnasieskolan.*